

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТОРОНАМИ ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ ПРИ УКЛАДЕННІ УГОД ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

PROBLEMATIC QUESTIONS OF THE REALIZATION BY PARTIES OF THEIR RIGHTS AND DUTIES WHEN CONCLUDING THE AGREEMENT DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION

Корчева Т.В.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню деяких проблемних питань, що стосуються особливого порядку кримінального провадження на підставі угоди про примирення між підозрюваним і потерпілим, угоди між прокурором і підозрюваним про визнання винуватості, які укладаються в період провадження досудового розслідування. Аналізуються права та обов'язки сторін угоди (акцентується увага на етапі закінчення досудового розслідування). Автор, на основі наведених досліджень, які мають місце в юридичній літературі з зазначеної проблематики, а також нормативних джерел вносить пропозиції, спрямовані на удосконалення норм чинного Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, угода про примирення, угода про визнання винуватості, прокурор, підозрюваний, потерпілий.

Статья посвящена исследованию некоторых проблемных вопросов, касающихся особого порядка уголовного производства на основе соглашения о примирении между подозреваемым и потерпевшим, соглашения между прокурором и подозреваемым о признании вины, которые заключаются в период производства досудебного расследования. Анализируются права и обязанности сторон соглашения (акцентируется внимание на этапе окончания досудебного расследования). Автор на основе приведенных исследований, которые имеют место в юридической литературе по указанной проблематике, а также нормативных источников, вносит предложения, направленные на усовершенствование норм действующего Уголовного процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: уголовное производство, досудебное расследование, соглашение о примирении, соглашение о признании вины, прокурор, подозреваемый, потерпевший.

The article is devoted to the research of some problematic issues concerning the special order of the criminal proceedings on the base of the agreement on reconciliation between the suspect and the victim, the agreement between the prosecutor and the suspect on conviction which are concluded during the pre-trial investigation. It analyzes the rights and obligations of parties to the agreement (attention is accented on the stage of completion of pre-trial investigation). The author, on the base of the presented researches having their place in the legal literature on the pointed out problematic and also of the normative sources makes suggestions directed to the improvement of the norms of the current Criminal Procedural Code of Ukraine.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, agreement on reconciliation, agreement on the recognition of guilt, prosecutor, suspect, victim.

Постановка проблеми. Упровадження в українське законодавство кардинально нового інституту укладання угод є важливим кроком на шляху, значного розширення процесуальних можливостей сторін у рамках здійснення кримінального провадження, приведення національного законодавства до вимог законодавства ЄС. Саме тому вважаємо актуальним опрацювання теоретичних і практичних положень, які стосуються особливого порядку кримінального провадження на підставі угод, що регулюються ст. 468-476 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Модель кардинально нового для українського кримінального законодавства інституту укладання угод сприяє подальшій гуманізації та лібералізації кримінального провадження, спрощенню його процедури.

Основна **мета** публікації полягає в тому, щоб визначити і охарактеризувати проблеми, що виникають під час досудового розслідування у ході реалізації сторонами своїх процесуальних прав і обов'язків при укладанні угод про примирення, про визнання винуватості, і на підставі аналізу зазначених проблем окреслити шляхи вдосконалення норм КПК України.

Стан наукового дослідження. Питання, які стосуються підстав введення договірних засад у досудове розслідування, судового провадження, особливостей їх застосування і спрощення процедури кримінального провадження, отримали відображення у науковій літературі. Вагомий внесок в опрацювання питань вказаної проблематики внесли В. І. Бояров, В. Д. Бринцев, В. М. Верещак, М. О. Карпенко, О. П. Кучинська, Л. М. Любойко, М. В. Лотоцький, В. Т. Мажаренко, Э. В. Повзик, А. Р. Туманянц, О. Г. Шилов та ін.

Сучасні кардинальні зміни у кримінальному процесуальному законодавстві, започатковані прийняттям у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України потребують нових поглядів на кримінально-процесуальну діяльність, розробку як існуючих, так і нових теоретичних і практичних положень щодо реалізації прав і обов'язків сторін у кримінальному провадженні на підставі угод.

Для більш детального розгляду концептуальних положень особливого порядку кримінального провадження на підставі угод зупинимося на окремих питаннях практичної реалізації інституту укладання угод під час досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Інноваційні процесуальні положення, які стосуються укладання угод у кримінальному провадженні спрямовані на захист інтересів суспільства, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що відповідає його завданням, визначеним у ст. 2 КПК. Практична їх реалізація у кримінальному процесі можлива лише за наявності усвідомлення кожною особою, яка втягується у кримінальне провадження свого процесуального положення (статусу), обізнаності про свої процесуальні права і обов'язки, що надає їй можливість брати активну участь як у досудовому розслідуванні, так і у судовому провадженні.

КПК передбачає можливість ініціювання та укладення угоди про примирення, або про визнання винуватості, починаючи вже зі стадії досудового розслідування. Про це свідчить ч. 5 ст. 469 КПК, відповідно до якої укладення угоди про примирення, або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення

особі про підозру, до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. За влучним висловленням П. В. Пушкар, якщо поділити угоди за етапами провадження, це так звана «рання» угода, [1]. Думається, що момент, з якого можливо ініціювання та укладення угод на досудовому розслідуванні, і зв'язок його з повідомленням особи про підозру вибрано законодавцем не випадково. Законодавець пов'язує його з наявністю достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Зокрема, С. І. Перепелиця зосереджує увагу на тому, що до моменту повідомлення особі про підозру вважається, що докази для підозри особи у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення відсутні, або їх недостатньо [2, с. 94].

Здійснення повідомлення про підозру супроводжується врученням підозрюваному пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення (ч. 8 ст. 42 КПК). Але звертає на себе увагу те, що на відміну від потерпілого, у процесуальних правах якого передбачене право примиритися з підозрюваним і укласти про це угоду (ч. 4 ст. 56 КПК), підозрюваний відповідно до ч. 3 ст. 42 КПК такого права позбавлений (як і права укласти угоду про визнання винуватості). Враховуючи вищезазначені позиції, вважаємо за необхідне доповнити перелік прав підозрюваного, який міститься у ч. 3 ст. 42 КПК, вказівкою на право на примирення з потерпілим і укладення про це угоди, а також на право укладення угоди про визнання винуватості.

Чинний КПК зобов'язує слідчого, прокурора проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення, що має нормативне закріплення у ч. 7 ст. 469 КПК [3; 2012, № 4651-УІ]. На це звернено увагу і Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ в Узагальненні судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод (розглянуто та затверджено на нараді суддів судової палати 22 січня 2014 р.). Зазначено, що слідчий, прокурор зобов'язані згідно з ч. 7 цієї статті (ст. 469 КПК прим. Корчева Т. В.) лише проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та в жодному разі не чинити перешкод в укладенні угоди, не ініціювати її укладення та не вести перемовин (проводити домовленості) щодо її змісту [4]. Продовживши міркування в заданому руслі, звернемо увагу на те, що становить незрозумілим відсутність у КПК обов'язку слідчого, прокурора проінформувати підозрюваного (при відсутності у кримінальному провадженні потерпілого) і про право укласти угоду про визнання винуватості. Вказаний вище обов'язок слідчого, прокурора повинен мати відповідне відображення у ч. 7 ст. 469 КПК. Додамо, що обов'язковим слід визнати також роз'яснення сторонам наслідків укладання та затвердження угоди про примирення, та угоди про визнання винуватості, які визначені у ч. 1, ч. 2 ст. 473 КПК.

Вважаємо, що роз'яснення слідчим, прокурором підозрюваному та потерпілому права на примирення, а підозрюваному і права укласти угоду про визнання винуватості – це окремі процесуальні дії, (які виконуються в межах вимог ч. 7 ст. 469 КПК), проведення яких повинно мати належне фіксування. Формою фіксування цих процесуальних дій слід визнати протокол, який складається з дотриманням ст. 104, 105 КПК, і є на цьому етапі основним засобом фіксування певної процесуальної дії, її змісту і результатів. Таким чином, виконання процесуальних дій, передбачених ч. 7 ст. 469 КПК повинно фіксуватися саме у протоколі (з обов'язковим зазначенням про це у КПК).

Зрозуміло, що реалізація сторонами права на укладання угод змінює хід досудового розслідування, тягне за собою його закінчення. Це є прикладом того, що концепція погоджувальної процедури на стадії досудового розслідування сприяє скороченню його процесу. Достатньо нагадати Рекомендацію

№ 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи (від 17 вересня 1987 р.) «Стосовно спрощення кримінального правосуддя», де рекомендується застосувати процедуру «угоди про визнання вини», або аналогічні їй, зокрема угоди розглядаються, як способи процесуальної економії при винесенні вироку, та по необхідності вирішення питання про компенсацію [5]. Як констатують дослідники, спрощення та прискорення кримінального провадження є одним із шляхів реформування кримінального процесуального законодавства [6, с. 654]. Подібну позицію обстоює О. Г. Добровольська, яка підкреслює, що поява і вдосконалення інституту судового компромісу, який у новому КПК України отримав назву «Провадження на підставі угод», став результатом спроб вирішення кримінальних конфліктів за допомогою взаємних поступок [7, с. 150]. У свою чергу, М. В. Лотоцький відмічає, що інститут укладання угод має на меті, окрім максимального прискорення вирішення кримінальних справ, ще зменшення навантаження на судові та правоохоронні органи [8]. На наш погляд, всі наведені позиції мають рацію, та є достатньо обґрунтованими в науковій літературі. Разом з тим, в погоні за названими «благами» не слід відкидати визначені у ст. 2 КПК завдання кримінального провадження, серед яких є вимога забезпечення повного та неупередженого досудового розслідування. Про це нагадує В. І. Бояров, який метою спрощення та скорочення кримінального процесу вважає забезпечення змагальності, ідеї відновного правосуддя, а також повне, швидке та неупереджене розслідування і судовий розгляд [9, с. 79].

Підтримуючи в цілому концептуальні положення чинного КПК щодо особливого порядку кримінального провадження на підставі угод, маємо звернути увагу на те, що повинен бути дуже обережний підхід до питання укладання угод до завершення досудового розслідування. Обґрунтуємо це наступним чином. На наш погляд, вимога законодавця щодо повного та неупередженого досудового розслідування, з доказуванням факту вчинення підозрюваним кримінального правопорушення, пояснює наявність права прокурора відкласти направлення до суду обвинувального акту з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта, або завершення проведення інших слідчих дій, що передбачене у ч. 1 ст. 474 КПК. Метою прийняття прокурором такого рішення є необхідність збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені з плином часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди. Слід зазначити, що наслідком може бути зміна правової кваліфікації кримінального правопорушення, що тягне за собою здійснення повідомлення про нову підозру. Зрозуміло, при наявності підстав для повідомлення про нову підозру слідчий, прокурор повинні знову роз'яснити підозрюваному процесуальні права, закріплені у ч. 3 ст. 42 КПК, а також право на укладення угоди, з фіксуванням виконання цієї процесуальної дії у відповідному протоколі. При цьому можуть знайти зміни умови процедури примирення, які не можна не враховувати, на що звертають увагу вчені-процесуалісти. У цьому плані справедливо зауважують М. О. Карпенко і А. Р. Туманянц, що ініціювання процедури примирення (медіації) можливо при існуванні таких умов: наявність у справі потерпілого, щире каяття обвинуваченого й повне визнання їм своєї вини; вибачення перед потерпілим або його родиною; добровільна згода потерпілого та обвинуваченого на примирення (наведено з скороченням: прим. Корчева Т. В.) [10, с. 263]. Не виключаємо, що вищезазначені нами обставини щодо повідомлення про нову підозру та вирішення питання про нову угоду можуть створити ситуацію з елементами хаосу на досудовому розслідуванні, призвести до тяганини і як наслідок – до порушення прав як потерпілого, так і підозрюваного.

Цілком очевидно, що укладання угод не повинно нівелювати дію засад кримінального провадження, зокрема засаду публічності, яка зобов'язує прокурора, слідчого вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримі-

нального правопорушення та особи, яка його вчинила. Сказане, на наш погляд, пояснює виникнення інтересу з боку науковців у дослідженні питання щодо визначення часових меж ініціювання і укладання угод, як про примирення, так і про визнання винуватості. В науковому середовищі з цього приводу висловлюються різні точки зору. Так, Є. В. Повзик вважає за необхідне передбачити у КПК, що угода про визнання винуватості повинна укладатися до початку тієї частини судового розгляду, в якій досліджуються докази [11, с. 61]. Схожої точки зору дотримуються і інші вчені. О. П. Кучинська та Г. Т. Іскандерова висловлюють чітку позицію, відповідно до якої можливість укладання угоди про визнання винуватості необхідно передбачити після закінчення підготовчого провадження, коли складено обвинувальний акт та учасники судового провадження ознайомлені з матеріалами кримінального провадження [12, с. 106]. Щодо цього, С. І. Марко та С. І. Паславський висловлюють точку зору, відповідно до якої, ініціювання укладання угоди про визнання винуватості можливо тільки після повідомлення стороні захисту про завершення досудового розслідування [13, с. 388]. Враховуючи наведені точки зору, підкреслимо, що ініціювання укладання угод на досудовому розслідуванні не виключає обов'язку прокурора або слідчого за його дорученням виконати вимоги ст. 290 КПК.

Як вбачається, ознайомлення сторін, потерпілого з матеріалами кримінального провадження, до яких їм надано доступ з відкриттям сторонами одна одній матеріалів, що нормативно закріплено у ст. 290 КПК, може мати свій вплив на прийняті рішення, як про відмову від раніше ініційованої угоди, так і навпаки, на досягнення сторонами згоди щодо укладання угоди. Не можна не визнати, що поінформованість підозрюваного про зміст повідомлення про підозру, зміст угоди та наслідки її укладання можуть виступати передумовою для ініціювання і укладання угоди. Підозрюваний, будучи обізнаним щодо можливості закінчення досудового розслідування з невідкладним надсиланням обвинувального акту з підписаною сторонами угодою до суду, здійснюючи захист своїх інтересів, може скористатися даною процесуальною вимогою. Припускаємо випадки, коли, маючи намір приховати скоєння ним іншого кримінального

правопорушення (правопорушень), його фактичних обставин, співучасників, підозрюваний визнає винуватість та ініціює укладання угоди або погоджується на її укладання з потерпілим. В коло інтересів підозрюваного входить і узгодження покарання, що відноситься до змісту угоди (ч. 1 ст. 471, ч. 1 ст. 472 КПК), а також наслідки її укладання. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у Інформаційному листі «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» № 223-1679/0/4-12 від 15.11.2012 р. щодо узгодження покарання звертає увагу суддів судів першої та апеляційної інстанцій на наступне: п. 3. «Зі змісту статей 471, 472 КПК вбачається, що сторони угоди (незалежно від її виду) зобов'язані, крім іншого, узгоджувати міру покарання та звільнення від його відбування з випробуванням (якщо домовленості щодо такого звільнення мали місце та сторони дійшли згоди)» /наведено з скороченням: прим Корчева Т. В./ [14]. В. В. Кузнецов та Л. О. Кузнецова зосереджують увагу на тому, що в угодах про примирення або визнання винуватості зазначено істотні для відповідного кримінального провадження обставини. Такими обставинами, як відмічають науковці, в теорії кримінального процесу визнано обставини, які пом'якшують або обтяжують кримінальну відповідальність та інші [15, с. 108].

На наше переконання, підозрюваний та потерпілий не повинні бути позбавлені права ініціювати укладання угоди про примирення, або підозрюваний про визнання винуватості (при відсутності потерпілого) на досудовому розслідуванні у будь-який момент після повідомлення особі про підозру. Але реалізація цього права та укладання угоди можливі не раніше виконання вимог ст. 290 КПК при зверненні прокурора до суду з обвинувальним актом на етапі закінчення досудового розслідування.

Висновки. У статті представлено дослідження окремих проблемних питань, які стосуються укладання угод про примирення та про визнання винуватості на стадії досудового розслідування. Проведене дослідження відповідно до вказаної тематики дало можливість сформулювати деякі пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пушкар П. В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.br.com.ua/referats/dysertacii_ta_autoreferaty.
2. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: [монографія] / С. І. Перепелиця. – Х.: Право, 2015. – 184 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Законом України від 13. 04. 2012 р. Документ 4651-17. Редакція від 10.04.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
4. Узагальнення Вищим спеціалізованим судом України судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод. / Узагальнення підготовлено заступником Голови ВССУ Міщенком С. М., суддею судової палати у кримінальних справах ВССУ Єленіною Ж. М. та начальником відділу забезпечення діяльності заступника Голови Слуцькою Т. І., розглянуто та затверджено на нараді суддів судової палати 22 січня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zib.com.ua.
5. Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» (17 вересня 1987 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseni/ua-rmpout.htm>.
6. Кримінальний процес: [підручник] / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
7. Добровольська О. Г. Проблеми інституту кримінального провадження на підставі угод // Право і суспільство. – 2013. – № 5. – С. 150-154.
8. Лотоцький М. В. Наслідки укладання угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.by/portatus/modules/internationallaw/readme>.
9. Бояров В. І. Деякі питання застосування угоди при визнанні винуватості // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – К., 2013. – № 2. – С. 79-84.
10. Карпенко М. О., Туманянц А. Р. Деякі питання впровадження ідеї відновного правосуддя в кримінально-процесуальне законодавство України // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2006. – № 2 (18). – С. 260-264.
11. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): [монографія] / Є. В. Повзик. – Х.: Право, 2014. – 224 с.
12. Кучинська О. П., Іскандерова Г. Т. Процесуальний порядок провадження на підставі угоди про визнання винуватості // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Юридичні науки». – 2013. – № 5. – С. 104-107.
13. Марко С. І., Паславський С. І. Проблеми укладання угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична). – 2013. – № 4. – С. 383-391.
14. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод [Електронний ресурс]: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. № 223-1679/0/4-12. Редакція від 05.04.2013. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
15. Кузнецов В. В., Кузнецова Л. О. Питання реалізації інституту угод у матеріальному та процесуальному праві // Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. – К., 2013. – № 2. – С. 108-114.